

LA IMATGE DE LA MARE DE DÉU DE LA SOLEDAT D'ONDARA

Sergi Mallol i Garcia

Imatge de la Verge de la Soledat d'Ondara, fotografia anterior a 1936.

La imatge de la Mare de Déu de la Soledat està lligada a Ondara des de fa segles. Durant tots aquests anys, molts són els episodis que han anat escrivint-se en la seva particular història. Intentarem conèixer algunes pinzellades amb aquestes línies.

Per situar-nos, la devoció cap a la Mare de Déu, baix la seva advocació de Soledat, naix just en el Calvari, a Jerusalem, on es va construir una capella coneguda com "Estació de Maria", en el lloc on la tradició diu que la mare de Déu va passar les hores posteriors a la mort de Jesucrist, en completa soledat i aflicció¹.

A l'estat espanyol, la primera imatge de la Soledat té el seu origen gràcies a Isabel de Valois (1545-1568), tercera esposa de Felip II, que dugué un llenç des de França, el qual representava les angoixes i la soledat de la verge Maria. La reina encomanà a l'escultor Gaspar Becerra una còpia en escultura, la qual va aconseguir al tercer intent, cap i mans, preparada per ser vestida i treta en processó. La imatge va ser donada, en 1565, al desaparegut convent de la Victòria de Madrid, propietat dels frares Mínims. La devoció cap a la Soledat es va estendre des de llavors, impulsada per l'orde dels Mínims, el favor de la corona i la devoció popular, propiciant l'aparició de nombroses còpies en pintures, gravats i escultures, de la imatge².

En aquest punt comença la relació de la imatge de la Soledat amb Ondara. Com sabem, l'orde dels frares Mínims va fundar el seu convent al nostre poble el 1611, dos anys després de l'expulsió dels moriscos. Ondara necessitava població. El convent i les seues terres van ser donats per En Felip de Cardona³, marquès de Guadalest, senyor d'Ondara i, durant algun temps, majordom de Felip II. Aquests lligams entre Mínims, Soledat i noblesa fan suposar que, al poc d'iniciar la seva activitat, el convent tingués una capella dedicada a la Mare de Déu de la Soledat, amb la seua corresponent imatge, lligada a la senyoria de la vila. La primera referència que tenim documentada d'aquesta capella, i per extensió, de la imatge de la Soledat a Ondara, data del 23 de novembre de 1694. El text el trobem a la partida de defunció de la Marquesa de Guadalest, Na Luisa de Sotomayor y Lima: *"...fue enterrada con abito de (...) S. Francisco de Paula en el Convento de esta Villa en su Capilla de Ntra. Sra. de la Soledad⁴..."*

La capella a la qual es refereix aquesta partida de defunció la trobem en el Convent, segurament, per la referència a la pròpia marquesa, siga la primera capella de la part dreta, amb decoració pictòrica en la seva part superior, on podem llegir el següent text: *"Dedicola, Dª Luisa de Sotomayor Lima, Marquesa de Guadalest, año 1674"*

Per tant, la pregunta que ens faríem seria lògica. Va dedicar la Marquesa aquesta capella a la Mare de Déu de la Soledat? Si és així, podem pensar que la Soledat ja estaria a Ondara en aquest any.

La relació de la Soledat, doncs, amb els senyors d'Ondara era indubtable. Prova d'això és que el 1738, essent senyor d'Ondara Joaquín Antonio de Palafox i Centurión, sisè marquès d'Ariza, se li descomptaven, dels drets senyorials que cobrava per la vila, 10 lliures pel corrector del Convent de Sant Francesc de Paula i de la capella de Ntra. Sra. de la Soledat⁵.

Un altra dada interessant sobre la devoció cap a la verge, en aquest cas per part del veïnat, la trobem en els Quinke Libri conservats a l'Arxiu Parroquial d'Ondara. El 29 de desembre de 1783, a la partida de defunció de Francesca Maria Benavent, apareix inscrita la primera missa a la Verge de la Soledat.⁶

Totes aquestes dades desmunten algunes de les informacions recollides en el llibret "Memoria del origen, devoción y culto a Nuestra Señora de la Soledad de Ondara", editat el 1924 amb motiu de la declaració canònica com a patrona d'Ondara i reproduït en facsímil el 1998 per l'Ajuntament. L'opuscle fa diverses afirmacions errònies, entre elles que la

imatge de la Soledat fou donada el 1753 per D. Andrés Avelino de Arteaga de Silva, marquès de Veldemiano de Ariza y Estepa. Res més lluny de la realitat històrica. En primer lloc perquè el nom correcte del marquesat no és *Veldemiano* sinó *Valmediano*. Després, perquè aquest marquès va viure entre 1833 i 1910 i, per tant, resulta impossible que realitzara els fets que se li atribueixen. L'origen de la devoció i culte de Ntra. Sra. de la Soledat a Ondara és, per tant, anterior als fets que es recullen en el citat llibret. A més, altra de les afirmacions del llibret que no podem demostrar documentalment és la celebració de festes a la Soledat des de 1791, ja que la constància documental d'aquestes festes ens porta com a primera data certificada el 1902⁷.

Un altre dels episodis rellevants en la història de la nostra imatge de la Soledat és el tancament del Convent de Mínims. La desamortització de béns eclesiàstics de 1835 va suprimir els convents de menys de 12 frares, reunint els frares en convents més grans. Al nostre poble, l'Església del Convent és lliurada a la Parròquia i l'edifici dels frares i les terres són objecte de subhasta pública. En l'inventari realitzat després de la desamortització i posterior tancament del Convent, el 1835, es menciona:

*Altar de la Virgen de la Soledad con su imagen en el nincho de sola cabeza y pies de masonería y lienzo que la cubre, ara sacra, crucifijo regular frontal de madera y una balustrada de madera de buen estado al parecer.*⁸

És a dir, la imatge sols estava formada pel cap i els peus. Aquesta descripció concorda amb la imatge originària de Becerra, esculpida únicament amb el cap, al qual se li afegí el vestit, en aquest cas, de vídua noble castellana, característic de les imatges de la Soledat, de colors negre i blanc. Al mateix temps ens fa deduir que la imatge que conservàvem a la parròquia abans de la Guerra Civil era posterior a aquest inventari de 1835 i anterior a 1873, any de la primera fotografia que conservem de la patrona, de la família Bosch Sala, que correspon a una talla de fusta de cos sencer, agenollada, per la qual cosa, no concorda amb la descripció recollida en l'inventari. Aquest fet ens fa suposar que la imatge original va desaparèixer i se'n va fer una de nova.

Després del trasllat dels Mínims, la imatge de la Soledat queda en el Convent, però durant aquest segle s'amplien les capelles del mateix i es construeix l'actual capella de la Comunió o del Sagrat Cor, una capella més gran, amb cúpula, on la imatge de la Soledat és traslladada, fent palesa la importància que tenia per a la població. La Soledat exercia de patrona, encara que no oficialment. En l'informe realitzat arran de la visita del cardenal arquebisbe de València, Ciriaco Maria Sancha y Hervás, el 10 de juny de 1895, podem constatar l'existència d'una "*Congregación de la Soledad, patrona de más devoción en este pueblo*".⁹

Un dels molts fets anecdòtics relacionats amb la imatge i que podríem destacar és produït a la fira de 1915, quan el famós torero Juan Belmonte va pregar davant la imatge, quedant sorprès per la seua bellesa¹⁰. La devoció del poble cap a la Soledat és tan gran que se li demana el patronatge de la Vila el 1923. Fins eixe moment, els patrons d'Ondara són Sant Cristòfol i Santa Anna.

La petició del patronatge per a la Mare de Déu de la Soledat no és un fet aïllat. El final del s. XIX i el principi del XX suposa una oficialització de les devocions marianes i, com a conseqüència, un seguit de peticions a la Santa Seu per reconèixer els patronatges de moltes imatges de Maria venerades arreu del territori. És així com es reconeixen els patronatges de la Mare de Déu dels Desamparats de València (1885), del Remei d'Albaida (1899), del Rosari de Pinedo (1902), de Sales de Sueca (1902), del Patrocini de Foios (1905), dels Dolors Gloriosos de Torís (1906), dels Desamparats de Muro (1907), del Castell de Cullera (1915), de les Neus d'Asp (1918), de Monserrate d'Orihuela (1920), de Montiel de Benaguasil (1921), del Rebollet d'Oliva (1922), del Lledó de Castelló (1922), de la Seu de Xàtiva (1923), de Gràcia de Gorga (1924), l'Assumpció d'Elx (1924), del Sofratge de Benidorm (1925), al Peu de la Creu de Puçol (1925), de la Salut d'Algemesí (1925), dels Desamparats de Gandia (1928) i dels Desamparats d'Ibi (1932), entre d'altres¹¹.

El procés per declarar a la Soledat com a patrona d'Ondara va sorgir a iniciativa d'un grup de veïns i va ser recolzat per l'Ajuntament el 9 de juliol de 1922, adherint-se amb l'única assistència del 1r tinent d'alcalde, En José Gayà Pastor. L'acta de petició també la signen els veïns José Vives, José Doménech, Pedro Morell, Dionisio Bosch, Alfredo Miralles, Antonio Miralles i José Joaquín Martí com a secretari.

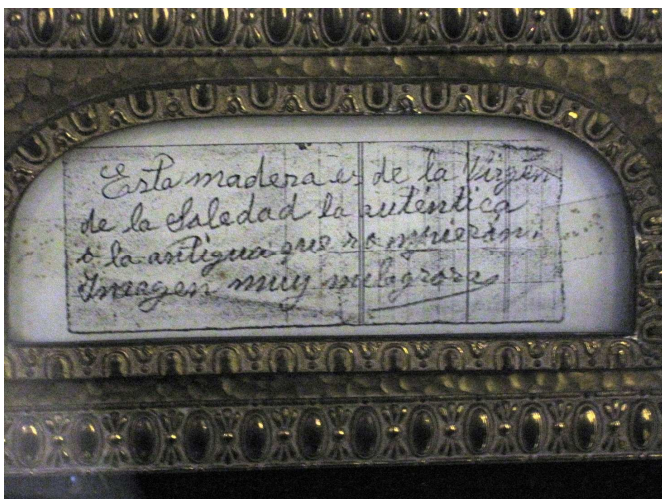
*Verge de la Soledat d'Ondara
Fotografia anterior a 1936*

En l'informe redactat per tal de justificar el canvi de patronatge, apareixen diversos fets miraculosos atribuïts a la intercessió de la verge (recollits també en el llibret editat el 1924 que hem citat abans); en concret, la curació d'un matrimoni el 1904 quan, per Setmana Santa, la imatge va passar per davant de la casa que habitaven; o el retorn de vint-i-set joves ondarencs, sans i estalvis, que lluitaren en les muntanyes del Rif (a l'Àfrica), els quals asseguraven haver guardat al seu pit una estampa o medalla de la verge, fet que resultà clau en la seva sort. També el 1909 es donen una sèrie d'adversitats climàtiques que produeixen una forta sequera a la comarca durant la primavera. La imatge de la Soledat fou treta en processó el dia 4 d'abril, i "...los días 5, 6, 7 y 8 de dicho mes llovió con tanta abundancia que hizo desaparecer la situación amarga que afligía a esta comarca, asegurando las cosechas"¹². Aquest fet seria determinant per celebrar durant eixe any una gran festa en el seu honor, arribant fins i tot a fer-li unes andes noves.

Finalment, el 13 de juny de 1923, el Papa Pius XI va declarar la Verge de la Soledat patrona d'Ondara, celebrant-se les primeres festes patronals, a ella dedicades, del 7 al 9 de juny de 1924. Els actes van ser organitzats per l'Ajuntament, la Parròquia, la Congregació de Ntra. Sra. de la Soledat i diverses societats del poble; destacaren les cercaviles amb els dolçainers de Beniarbeig, la música de la banda del *Regimiento de Vizcaya* amb base a Alcoi, la berbena, els oficis religiosos, amb misses i processó; el cant de l'himne a la Patrona (estrenat amb motiu del patronatge) i les cavalcades. A més, durant les festes es van donar cupons als pobres per oferir-los berenar i es va realitzar una correguda còmica a la Plaça de Bous amb Charlot i Llapisera, de renom en aquella època dins el poble¹³. Tota la vila hi va participar i van ser destacables els adornaments dels carrers, amb un treball artesanal on intervingueren la gran majoria de cases del poble, canviant la fisonomia d'Ondara durant uns dies.

Els canvis i la inestabilitat política de la dècada dels 30 marcaria també la història de la imatge de la Soledat. Així, durant el primer bienni de la II República (1931-1933), quedà prohibida qualsevol manifestació pública religiosa, i en conseqüència, les processons i altres actes religiosos al carrer. Aquesta prohibició va afectar també les festes de la Soledat, que no pogueren traure la imatge de la Patrona fins el canvi de governador, el 1933, on tornaria a eixir en processó. Aquesta recuperació de l'acte més nombrós de les festes queda perfectament detallat en un curiós article, titulat "*Ondara no es España*"¹⁴ on l'autor es sorprèn de la religiositat del poble:

" ... desde las primeras casas pudimos observar por las colgaduras de los balcones que algo anormal ocurría, y a medida que nos adentrábamos por las calles; el aspecto de fiesta era cada vez mayor, las muchachas, las lindas chicas de Ondara, con sus mejores ropas, los muchachos con sus trajes de domingo y los severos trajes negros de los labradores, muchos de los cuales llevaban en las manos un grueso y gran cirio..."

Marc amb escrit conservat al Convent

L'esclat de la Guerra Civil del 36 duria l'episodi més tràgic per a la imatge. Segons l'expedient de la Causa General, el 30 de juliol de 1936 foren cremades les imatges i objectes de culte de la Parròquia, el Convent i Pamis, entre elles la Soledat¹⁵. A la versió oficial, cal sumar els testimonis orals, els quals coincideixen en el fet que alguns objectes religiosos foren amagats per evitar el saqueig (entre ells el cor, la corona i l'estendard de la Soledat). A més, entre els objectes amagats, figuraria també el cap i les mans de la Soledat, que no arribarien a cremar-se completament i que serien amagats en un soterrani del garatge de Villa Paquita, versió que caldria contrastar i investigar més a fons. Actualment, en el Convent es conserva un petit cofret amb les restes cremades de l'antiga imatge de la Soledat.

L'actual imatge de la patrona fou de nou esculpida l'any 1940-41 per l'escultor José Gerique, amb un preu de 1.500 pts pagades en tres terminis¹⁶. Conservem un dels rebuts a nom de Juan Bta. Puigcerver i sabem que Carlos Bosch fou també un dels pagadors de la imatge. Carlos Bosch era propietari de Villa Paquita i responsable de les duanes de Cadis i Ceuta. Des d'aquesta caseta de camp, Villa Paquita, situada a l'entrada al poble des de València, es va disposar la nova imatge per preparar la seva entrada a Ondara, entrada que es va convertir en un acte de desagravi, solemne i multitudinari, restaurant la imatge a la seua ubicació en el Convent després de la restauració de la capella de 1942.

Amb la nova imatge restituïda, Ondara recuperarà les festes patronals, les quals han estat especialment destacades en els anys de celebració de les bodes (plata, or i diamant) celebrades els anys 49, 73 i 98, respectivament. En les tres cites han lluit els carrers com mai i els actes festius han estat especialment celebrats per tota la població.

La Soledat passa a ocupar l'altar major del Convent l'any 1964, essent rector Francisco Falcó Sala. La visita pastoral d'aquell any deixà escrit el mandat de traslladar la imatge a un lloc preferent de l'altar major¹⁷. Recordem que el Convent va ser dedicat, en temps dels Mínims, a la Puríssima Concepció.

El pas dels anys van anar afectant la imatge fins el punt que l'any 1994, amb Joan Gavilà Perelló com a rector, es va restaurar la imatge al taller d'Arcano Restauro CB de Godella. La talla tenia diversos desperfectes, clavills i forats causats per claus al cap i muscles (segurament per subjectar el mant) i pèrdua del color original. Es va procedir a fer una neteja general, tapant els clavills i fent una restauració integral. Un procés que va costar 400.000 pts¹⁸.

L'any 1998, amb motiu de les bodes de diamant del patronatge, la Mare de Déu de la Soledat va rebre el títol d'Alcaldessa Perpetua d'Ondara, atorgat per l'Ajuntament i des de llavors, llueix la vara d'alcaldessa a les seves andes.

Durant l'any, la imatge ix al carrer en quatre ocasions: amb motiu de la celebració del Septenari dels Dolors, a la processó del Sant Soterrament el Divendres Sant i als actes de l'ofrena i la processó de les festes patronals. A més, la patrona ha recorregut tots els carrers d'Ondara amb motiu de la celebració de les bodes de plata, or i diamant. L'última vegada (1998) durant quatre dies, fent nit als magatzems de la família Costa Solano (C/ Rei Jaume I), família Gavilà Tomàs (C/ Dr. Albalat) i família Pons Cervera (C/ La Palmera) amb les corresponents misses de campanya al final de cada recorregut. També va visitar el cementiri durant els anys 50. Ha estrenat andes els anys 1909 i 1956 i ha rebut l'ofrena de flors dels ondarencs en quatre llocs distints: plaça del Convent, Plaça Major, carrer Sant Jaume i Plaça del Prado.

Recorregut per tots els carrers d'Ondara. Magatzem de la família Costa Solano.
Juliol de 1998.

Actualment, l'Associació de Ntra. Sra. de la Soledat d'Ondara, conjuntament amb la Parròquia, és l'encarregada de vetllar i col·laborar en el manteniment, culte i organització de tots els actes relacionats amb la nostra Patrona.

Les implicacions que la imatge de la Mare de Déu de la Soledat té amb Ondara són àmplies i nombroses, també ho és tot el seguit històric que la lliga al nostre poble. Caldria doncs fer-ne un estudi més intensiu i monogràfic per reconstruir rigorosament tots aquests aspectes. Obert queda el camí.

NOTES BIBLIOGRÀFIQUES:

¹ FERRI CHULIO, Andrés de Sales. *Nuestra Señora de la Soledad*. Llibre de festes de la Soledat, 2009.

² SÁNCHEZ DE MADARIAGA, Elena. *La Virgen de la Soledad. La difusión de un culto en el Madrid barroco*. Casa de Velázquez, 2008.

³ MONTOYA, Fray Lucas. *Coronica General de la Orden de los Mínimos de S. Francisco de Paula*. 1619.

⁴ ARXIU PARROQUIAL D'ONDARA. *Quinque Libri, volum núm. 2 (1668-1700)*.

⁵ MIRALLES CEBRIÀ, Robert. *Ondara: dels orígens a 1900*. Inèdit, en procés de publicació.

⁶ GAVILÀ PERELLÓ, Juan. *¿Sabía Ud.? Datos para la historia de nuestra villa*. Llibre de festes de la Soledat, 1998.

⁷ Diari *La Correspondencia de Alicante*, núm. 5768, 23/05/1902, p.2.

⁸ BOLUDA, Pep. *Els mínims a Ondara*. Llibre de festes de la Soledat, 1988 i 2001.

⁹ ARXIU PARROQUIAL D'ONDARA. *Visita pastoral*. 1895.

¹⁰ MARTÍ, Pascual. *Aquella Virgen y aquella Ondara*. Llibre de festes de la Soledat, 1955.

¹¹ FERRI i CHULIO, Andrés de Sales. *Guia para visitar los santuarios marianos de Valencia*. Ediciones Encuentro. Madrid, 2000.

¹² *Memoria del origen, devoción y culto a Nuestra Señora de la Soledad de Ondara*. 1924.

¹³ ARXIU HISTÒRIC MUNICIPAL. Programa de les primeres festes patronals a la Soledat. Ondara. 1924.

¹⁴ Diari *El Día*, núm. 5359, 07/06/1933, p.1.

¹⁵ ARXIU HISTÒRIC NACIONAL. FC-CAUSA_GENERAL,1395,EXP.60

¹⁶ FERRER SERER, Felipe. *Apuntes de la Memoria Histórica Parroquial. Nueva imagen de la Soledad y rehabilitación de la Iglesia del ex-convento*. Llibre de festes de la Soledat, 2008.

¹⁷ Ídem.

¹⁸ GAVILÀ PERELLÓ, Juan. *Restauración de la fachada y el campanario del templo de la patrona, de la talla imagen de la virgen de la Soledad y del antiguo estandarte*. Llibre de festes de la Soledat, 1995.